

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 82.0

КАВУН Лідія Іванівна, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
e-mail: kavun_li@ukr.net

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ

У статті розглядається система методологічних принципів і прийомів роботи із твором, здійснено конкретний приклад цілісного літературознавчого аналізу поезії Ліни Костенко «Не знаю, чи побачу Вас, чи ні». Це теоретична студія, що виникла із нагальної практики над роботою з поетичним твором студентів філологічного факультету та вчителів-словесників.

Ключові слова: літературознавчий аналіз, поезія, поетична мова, ритм, метр, віршовий розмір.

Постановка проблеми. В історії філологічних наук віршознавство є однією з найдавніших галузей. Ще в доісторичні часи люди збагнули магічну силу слова. Невипадково спостереження над ритмічними формами, які культивувалися в давньогрецькому світі, можна знайти вже в Демокріта, Сократа, Платона, Аристотеля. Вони зауважували, що мистецтво, зокрема поезія, є актом пізнання, в основі якого лежить синтез. У ліричному творі наявна єдність окремих мотивів, об'єднаних певною спільною темою.

Поетична мова, на відміну від звичайної, побутової, має самодостатній характер. Згідно з висловлюванням Г.-Г. Гадамера, істина у ній самій; художня мова щось зображує, представляє, розігрує перед нами [3]. До числа фігур, які є визначальними для віршової мови, належать ритм і метр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове осмислення поетики ліричного твору є важливим напрямом літературознавчих досліджень. До питання аналізу поетичного тексту звертались відомі вчені-літературознавці такі, як: М.Л. Гаспаров, Ю.М. Лотман, Г.М. Фрідлендер, Е. Г. Еткінд, А.Б. Єсін, Л. Гінзбург, І. Качуровський та ін. Теоретико-літературні студії вірша є яскравим прикладом конфлікту інтерпретацій і спонукають сучасних дослідників (праці Безкровної І.О., Беляєвої Л.І., Костенко Н.В., Ткаченка А.О., Стефурак Р.І., Федотова О.І. та ін.) до пошуків інших пояснень його естетичної природи. Слушним є міркування Н. Костенко, яка стверджує, що дослідники поетичної творчості підходять до розкриття природи вірша «не тільки через його код, мову, а й через певну сферу людського буття. Із цього погляду емоційність вірша визначається насамперед тим предметом, який освоюється поезією, а також її особливою мовою» [7, с.20] У процесі аналізу необхідно враховувати два аспекти в теорії вірша, а саме: 1) вчення про вірш як певну специфічну мовну єдність і 2) парадигматику внутрішнього метра.

Одним із важливих дослідницьких умінь глибокого і всебічного вивчення художнього світу ліричного твору, безумовно, є аналіз поетичного тексту як спосіб заглиблення в образно-естетичну реальність, створену письменником, як об'єктивна необхідність, якщо ми, звичайно, хочемо серйозно долучитися до уявного діалогу з автором твору. Теоретики літератури стверджують, що «необхідною передумовою літературознавчого аналізу стає «входження» дослідника у свій предмет, і навпаки – «прийняття» художнього світу у свій внутрішній світ» [5, с.19]. В. В. Виноградов у праці «Стилістика. Теорія поетичної мови» виокремив два вектори завдань, що виникають при вивченні ліричних творів: «учення про композиційні типи мови у сфері словесної творчості, їх лінгвістичні відмінності, про прийоми їхньої побудови, про основні лексичні рівні в них, про принципи їх поєднання і їхню семантику» і «вчення про типи

композиційно-словесного оформлення закритих в собі творів, як особливого роду цілісних структур» [2, с.168, 177].

Однак і досі філологічний аналіз поетичного твору потребує цілісного і системного вивчення в сучасному літературознавстві. Комплекс окреслених питань і визначає **актуальність** дослідження.

Мета студії – теоретично обґрунтувати основи методології й систему методичних прийомів роботи з поетичним твором і практично їх реалізувати в цілісному літературознавчому аналізі поезії Ліни Костенко ««Не знаю, чи побачу Вас, чи ні»».

Виклад основного матеріалу. Аналіз вірша з погляду сучасного літературознавства повинен ґрунтуватися на вивченні особливостей побудови віршованих форм і осягнення тонкої матерії – головної думки твору. Структура художнього тексту – складна. Але виявити межі віршованих форм все-таки складніше. Узагальнюючи різні підходи до літературознавчого аналізу поезії, серед основних його рівнів можна зазначити такі: а) метрико-ритмічний; б) строфіко-композиційний; в) лексико-фразеологічний; б) інтонаційно-стилістичний, фонологічний, римовий; в) граматичний, морфемний, г) семантичний.

Сприймання поезії – це завжди напруження емпатійних можливостей читача, творче артикулювання різноманітних емоцій. Стильовою домінантою лірики, на відміну від епосу і драми, є особливий психологізм. Тут осягається внутрішній світ людини переважно крізь призму переживань, почуттів, емоцій, і розкривається він, в основному, статично, але більш глибоко і швидко, ніж в епосі. Варто пам'ятати, що в поетичному творі сюжет витіснено на останній план, натомість всю увагу зосереджено на розвитку почуття. Виокремлюють такі композиційні етапи розгортання почуття:

- а) вихідний момент розвитку почуття;
- б) розвиток почуття;
- в) кульмінація (можлива);
- г) резюме, або авторський висновок.

Найчастіше визначальним у вірші є образ ліричного героя. Недосвідчений читач, як правило, нерідко ототожнює ліричного героя з автором, або ж у творі з безособовою формою авторської присутності загалом не бачить автора. Зазвичай поет представляє цей образ від імені першої особи – «Я». У кожному ліричному вірші у справжнього поета нове «Я». Лірик у своїх творах говорить різними голосами ніби від імені різних персонажів. З образом героя тісно переплітається образ автора, тобто змодельоване письменником уявлення про себе, «маска», співвідносна з письменником, але не тотожна йому.

Літературознавчий аналіз передбачає розчленування структури твору на його «безконечно малі» сегменти та розгляд кожного з них як окремо, так і у взаємодії для осягнення його цілісності. Зрозуміло, що для наукового пізнання поезії як системи є важливим усвідомлення реципієнтом саме цієї естетичної завершеності. Для з'ясування оптимальної суб'єктно-образної організації тексту обираємо поезію Ліни Костенко «Не знаю, чи побачу Вас, чи ні».

- 1 Не знаю, чи побачу Вас, чи ні.
- 2 А може, власне, і не в тому справа.
- 3 А головне, що десь вдалечині
- 4 Є хтось такий, як невтоленна спрага.

- 5 Я не покличу щастя не моє.
- 6 Луна луни туди не долітає.
- 7 Я думаю про Вас. Я знаю, що Ви є.
- 8 Моя душа й від цього вже світає [б, с.281].

Цей твір увійшов до збірки «Вибране» (1989), зокрема до циклу «Летючі катрени». За жанром «Не знаю, чи побачу Вас, чи ні» – інтимна лірика. Панівний тип інтонації – напружений і, разом з тим, довірливо-інтимний, тонко нюансований, продиктований

тематикою твору, драматичним почуттям ліричної героїні. Ми бачимо, що її почуття здебільшого оксюморонне, воно поєднує в собі радість і біль, жагу і смуток.

Провідний мотив поезії – переживання чистого світлого кохання, яке досягається і сприймається як щасливий безцінний дар. Усвідомлення суперечливості цього почуття приходиться до авторки ще в збірці “Проміння землі”, поступово виникає і стає типовим для її інтимної лірики епітет “світле кохання”, що показує, як глибшає її розуміння цього феномена. Колись неприємний бік кохання – страждання – стає з часом світлим, бо в ньому лірична героїня відчуває шлях до внутрішнього очищення, катарсису («Хай буде легко. Дотиком пера»).

Внутрішній драматизм ліричної ситуації втілено у структурі тексту «Не знаю, чи побачу Вас, чи ні». Вірш побудовано за принципом монологізованого діалогу – розгорнутого звертання до другої особи. Така суб’єктна організація досить характерна для поетеси («Розкажу тобі думку таємну». «Моя любов», «Спини мене...» та ін.) і свідчить, на наш погляд, про яскраво виражений діалогічний тип мислення Ліни Костенко, що передбачає внутрішню конфліктність, очікування на відповідь, яка містить іншу точку зору. Висловлювання ліричної героїні спрямовані до коханого, який є внутрішнім адресатом вірша. Саме на цьому звертанні й побудовано поезію, експресивність якої створено найрізноманітнішими засобами виразності. Серед них найбільш помітними є синтаксичні. Так, два ключові за головною колізією рядки – 1-й («Не знаю, чи побачу Вас, чи ні...») і схожий за структурою – 7-й («Я думаю про Вас. Я знаю, що Ви є...») – чітко поділяють твір на дві частини, задають інтонацію твору, спрямовують розвиток ліричного сюжету. Поетесі вдається передати динаміку живого почуття. Вихідним моментом у його розвитку є усвідомлення ліричною героїнею свого щастя: її душа відкрилась і прийняла кохання як дар (1, 2 рядки). Далі відбувається наростання цього почуття (3 і 4 рядки) і кульмінація (5, 6 рядки).

Слова високої напруги наче наздоганяють одне одного, щоб відчутніше в найтонший спосіб передати магічну силу кохання. Анафоричний початок 2 і 3 рядків «А може ...А головне» відкриває читачеві глибину суперечливих переживань ліричної героїні, їх рух від сумніву до усвідомлення головного – щастя кохати.

Для вираження неперебутності кохання й розуміння його як життєвої необхідності Ліна Костенко використовує порівняння «як невтоленна спрага» (4-й рядок). Метафора «я не покличу щастя не моє» і гіпербола «луна луни» туди не долітає», яку підсилено тавтологією «луна луни», вказують на кульмінацію почуття і вияскравлюють відчуття межі, шляхетний самоконтроль, як характерні ліричній героїні. По цьому відчувається спад почуттів.

Метафора «моя душа й від цього вже світає» підкреслює, що лірична героїня змогла побачити в коханні найголовніше – подароване ним тепло, яке зігріває душу. Якщо її любов залишено без відповіді, то гідність диктує єдино можливий вихід – зберегти духовний зв’язок із коханим, що переростає у просторову тяглість цієї божественної даності – осяйного спокою. Неосяжну відстань, яка існує між ліричною героїнею і її коханим, неможливо подолати і не можна виміряти кілометрами, бо створено її морально-етичною максимією.

Впадає у вічі те, що лірична героїня звертається до коханого на Ви, як Анна Ахматова і Марина Цветаєва. Таке звертання є трепетно-шанобливим, а людина, названа цим займенником, підноситься майже на рівень ідеалу, жаданого й недосяжного. Для неї любов – явище духовно піднесене.

На фонічному рівні спостережено високу концентрацію голосних – **о** (15) й **а** (16), які додають сили й лункості; приголосний сонорний **н** (15) – звук надії, тяглість, простору, туги. Ритміка, підтримана алітераціями та асонансами, надає віршу елегантного звучання.

Чергування чоловічої та жіночої рими, знаходячись в особливих діалогічних відносинах, визначають суперечливість почуття ліричної героїні. Двозначна в цьому аспекті і римова пара 1-го і 3-го віршорядків: «чи ні – вдалечині», що висвітлює

внутрішній конфлікт твору – між розумом і серцем. Поезія Ліни Костенко – це психологічна драма, яку мистецьки майстерно відтворено на невеличкій за обсягом текстовій площі у 8 рядках.

Наші спостереження показують, як первинна емоція, враження іде назустріч думці і народжує вторинне переживання, як реальний почуттєвий досвід, осмислений ясним розумом ліричної героїні, обертається концепцією любові.

Поезію написано ямбічним 5-стопником, який виступає лідером у ямбічних мініатюрах Ліни Костенко. Цей факт є цілковитою закономірністю. У віршах другої половини ХХ століття Я5 посідає провідні позиції серед класичних розмірів, витісняючи з версифікаційного активу „старіший” 4-стоповий ямб. Ямбічні 5-стоповики, що увійшли у її „Вибране” засвідчують високу поетичну культуру і віртуозне володіння авторки цією метричною формою. Зокрема, у «Летючих катренах» цей розмір виявляє стрункість і пластичність, властиві класичному віршу Ліни Костенко. Напружений інтелектуалізм, емоційну динаміку катрена «Не знаю, чи побачу Вас, чи ні» втілено в метрико-ритмічній структурі, де посилені акценти у II, IV і V (100% наголошений) стопах і послаблені акценти у I, III (при незначному контрасті між I і II); поєднання слабких і сильних місць у зазначених позиціях передає експресивність ліричного вірша, його основну тональність – меланхолійність.

Підсумовує вірш резюме: «Я знаю, що Ви є. Моя душа й від цього вже світає». Саме ці слова надають поезії довершеності. Виникає відчуття, що тема виражена (вичерпана!) повністю, бо висловлено все, чим болить душа, і кожне додаткове слово – зайве.

Висновки. Отже, здійснений літературознавчий аналіз поезії Ліни Костенко «Не знаю, чи побачу Вас, чи ні» виявив найтісніший зв'язок ліричного сюжету та окремих компонентів структури поетичного тексту, які забезпечують повноту інформативного значення та естетичного змісту.

Список використаної літератури:

1. Брюсов В.Я. Синтетика поэзии: мысли и замечания / В.Я. Брюсов. – М.: КРАСАНД, 2010. – 184 с.
2. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – М.: изд. АН СССР, 1963. – 256 с.
3. Гадамер Г.Т. Лирика как парадигма современности / Г. Т. Гадамер // Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991. – С. 145 – 155.
4. Домбровський Володимир. Українська стилістика і ритміка. Українська поезика / Володимир Домбровський. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2008. – 488 с.
5. Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения: учеб. пособие / А.Б. Есин. – 9-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 248 с.
6. Костенко Л. Не знаю, чи побачу Вас, чи ні / Ліна Костенко // Вибране. – Київ: Дніпро, 1989. – С. 281.
7. Костенко Н. В. Українське віршування ХХ століття. [Текст] / Наталія Костенко. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 287 с.
8. Нестеров А. Герменевтика, метафизика и «другая критика» [Электронный ресурс] / А. Нестеров // НЛЮ. – 2003. – № 61. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2003/61/nester.html>
9. Москвин В.П. Теоретические основы стиховедения / В.П. Москвин. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 320 с.
10. Томашевский Б.В. Избранные работы о стихе / Борис Томашевский. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 448 с.

References

1. Brusov V. (2010). *Synthetic of Poetics*. Krasnodar (in Russ.)
2. Vinogradov, V. (1963). *Stylistics. Theory of Poetic Speech*. (Poetics). USSR (in Russ.)
3. Gadamer G. (1991). *Lyrics as a Paradigm of the Modern Times*. Moscow (in Russ.)
4. Dombrovskiy V. (2008). *Ukrainian stylistics and rhythmic. Ukrainian poetics*. Drogobych (in Ukr.)
5. Esin A. (2008). *The Principles and Approaches of the Analysis of the Literary Piece*. 9th edition. Moscow (in Russ.)
6. Kostenko L. (1989). *I Don't Know if I Will See You or Not/ Lina Kostenko*. Kyiv (in Ukr.)
7. Kostenko N. (2006). *Ukrainian poetry of the XX Century*. Kyiv (in Ukr.)
8. Nesterov A. (2003). *Hermeneutics, methaphysics and "other criticism"*. (in Russ.)
9. Moskvina V. (2009). *Theoretical Basics of the Poetry Studies*. Moscow. (in Russ.)
10. Tomashevskiy B. (2008). *Selected Works on Verse*. Moscow (in Russ.)

KAVUN Lidia Ivanivna,

Cherkasy National Bohdan Khmelnytsky University,

Associate professor of the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies, Doctor of Philology

e-mail: kavun_li@ukr.net

LITERARY ANALYSIS OF THE POETIC PIECE

Abstract. Introduction. Poetic language has its own independent character in comparison to the everyday language. According to G.G. Gadamer, the truth is in itself (language); the artistic language represents, depicts and plays something in front of us. Among the figures that are decisive for the poetic language uses rhythm and meter.

Purpose. The purpose of the article is to theoretically substantiate the foundations of the methodology and the system of methodical approaches of working with the poetic work and practically implement them in a holistic literary analysis of poetry by Lina Kostenko, "I do not know if I'll see you or not."

Results. Summarizing different approaches to the literary analysis of poetry, among the main levels of it, one can note the following: a) metric-rhythmic; b) strophic-compositional; c) lexical-phraseological; b) intonational-stylistic, phonological, rhyming; c) grammatical, morphemic, d) semantic approaches.

Perception of poetry is always a tension between the empathic capabilities of the reader, creative articulation of various emotions. Unlike the epic and drama genres, there is a special psychologism in the style of the dominant lyrics. Here the inner world of man is comprehended mainly through the prism of emotions, feelings, and it is revealed predominantly in the static manner, but it is done more deeply and quickly than in the epic. It is worth remembering that in the poetic work the plot does not get a lot of attention. Instead, all attention is focused on the development of a feeling. Emphasize the following compositional stages of deployment of a feeling:

- a) the starting point of the development of a feeling;
- b) the development of feeling;
- c) culmination (possible);
- d) summary or author's conclusion.

Often the defining part of the verse is the image of the main character. An inexperienced reader, as a rule, often identifies the lyrical character with the author, or in the work with an impersonal form of author's presence in general does not see the author. Typically, the poet presents this image on behalf of the first person - "I". In each lyrical poem the true poet is new "I". The lyricist in his works speaks in different voices as if on behalf of different characters. The image of the hero is closely intertwined with the image of the author, that is, the image of the author, modeled by the writer, (about the "mask"), correlated with the writer, but not identical to him.

Literary analysis involves the dismemberment of the structure of the work on its "infinitely small" segments and consideration of each of them, both individually and in interaction, to comprehend its integrity. It is clear that for scientific knowledge of poetry as a system it is an important awareness of the recipient of this particular aesthetic completeness. The genre of "I do not know if I'll see you or not" is intimate lyrics. The ruling type of intonation is intense and, at the same time, trustily intimate, finely nuanced, dictated by the theme of the work, a dramatic feel of the lyrical heroine. We see that her feelings are portrayed as oxymoron; it combines joy and pain, thirst and sorrow.

The leading motive of poetry is the experience of pure light love, which is comprehended and perceived as a happy invaluable gift. The awareness of the contradictory nature of this feeling comes to the author in the collection "The Rays of the Earth," the epithet of "light love" gradually emerges and becomes typical for her intimate lyrics, which shows how deeper her understanding of this phenomenon is. Sometimes the unpleasant side of love which is suffering occurs over time, because in it the lyrical heroine feels the path to inner purification, catharsis ("It will be easy to do it, with the touch of a feather").

The inner drama of the lyrical situation is embodied in the structure of the text "I do not know if I'll see you or not." The poem is built on the principle of a monologized dialogue which is an expanded appeal to a second person.

Originality. *For the first time in the Ukrainian literary theory, the bases of methodology and a system of methodical methods of work with poetic work have been theoretically substantiated and practically they have been realized in a holistic literary analysis of poetry by Lina Kostenko "I do not know if I'll see you or not."*

Conclusion. *Our observations show how the primary emotion, the impression comes to the mind and gives birth to a secondary experience, as a real sense of experience, understood by the clear mind of the lyrical heroine, which turns into a concept of love.*

The poem is written using a five-stroke Iambic, who acts as a leader in the Yambic miniatures of the poetess.

A literary analysis of poetry by Lina Kostenko "I do not know if I'll see you," revealed a close connection between the lyrical plot and the individual components of the structure of the poetic text, which ensure the completeness of informative value and aesthetic content.

Key words: *literary analysis, poetry, poetic language, rhythm, meter, verse size.*

Одержано редакцією – 4.06.2017

Прийнято до публікації – 4.10.2017